

Fra åpenbar til skjult makt

*Om det flertydige maktforholdet mellom sosionomen og foreldre i
barneverntjenesten*

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsvitenskap

Bachelor i sosialt arbeid, våren 2017

Emnekode: SOS3900

Kandidatnummer: 584

Forsidebilde: Document. 2016. Foto. <https://www.document.no/2016/03/01/barnevernet-et-bidrag-til-en-pakrevd-diskusjon/> (30.03.17).

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema for oppgaven og valg av problemstilling.....	1
1.2	Bakgrunn for valg av tema	1
1.3	Min førforståelse.....	2
1.4	Mitt faglige ståsted	3
1.5	Relevans for sosialt arbeid.....	3
1.5.1	Yrkesetisk grunnlagsdokument.....	3
1.5.2	Barnevernloven	4
1.6	Avgrensning	4
1.7	Begrepsavklaring.....	4
1.7.1	Makt og avmakt	4
1.7.2	Foreldre eller brukere?	5
1.7.3	Benevnelse av den profesjonelle.....	5
1.8	Oppgavens videre oppbygning.....	6
2	Metode og kildevurdering	7
3	Litteraturgjennomgang	8
3.1	Makt og avmakt.....	8
3.2	Hvorfor det er viktig å være bevisst makten.....	10
3.3	Å bli en bruker.....	11
3.4	I møtet med brukeren	12
3.4.1	Plassering og kroppsspråk.....	12
3.4.2	Språk	12
3.4.3	Kunnskap er makt	14
3.4.4	Hjemmebesøk.....	16
3.5	Deltakelse og brukermedvirkning	17
3.6	Ferdigheter hos sosionomen som fremmer deltakelse hos foreldre.....	18
4	Drøfting av problemstilling.....	20
4.1	Et spenningsfelt.....	20
4.2	Den skjulte formen for makt	21
4.3	Et bevisst forhold til makten	23
4.4	Hvordan kan sosionomen redusere foreldrenes opplevelse av avmakt i møte med barneverntjenesten?	24
5	Oppsummering og avslutning.....	26
	Litteraturliste	27

1 Innledning

1.1 Tema for oppgaven og valg av problemstilling

Over 53 000 barn og unge mottok i 2015 tiltak fra barnevernet (Statistisk sentralbyrå 2016). Barneverntjenestens arbeid er stadig i nyhetsbildet, men det er som regel med kritisk blikk og anklager om dårlig arbeid. Kritikken går på at mange mener barneverntjenesten for ofte og for tidlig griper inn i folks privatliv. Det gjelder som regel situasjoner med åpenbar maktbruk fra barneverntjenestens side. I det yrkesetiske grunnlagsdokumentet for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere (yrkesetiske grunnlagsdokument), står det at der yrkesutøvere har makt til å hjelpe, kan det oppleves krenkende for den det gjelder. Derfor understrekes det at yrkesutøveren har ansvar for å fordele makten mellom seg og brukere, og det oppfordres til etisk refleksjon over egen yrkesutøvelse (Fellesorganisasjonen 2015, 11).

Teamet for denne oppgaven er makt og maktutøvelse i barneverntjenesten, med spesielt fokus på forholdet mellom sosionom og foreldre. Jeg ønsker å utvide min maktforståelse, og utforske hvordan makten kommer til uttrykk i helt konkrete situasjoner. Videre ønsker jeg å utvikle en økt forståelse for hvordan jeg som kommende sosionom og barnevernsarbeider, kan redusere foreldres opplevelse av å være i en avmaktsposisjon.

Min problemstilling er dermed formulert slik: «Hvordan kan sosionomen i barneverntjenesten forstå maktaspektet i møte med foreldrene? Hvordan kan sosionomen redusere foreldrenes opplevelse av avmakt?»

1.2 Bakgrunn for valg av tema

Jeg har valgt temaet makt i barneverntjenesten av tre grunner: Jeg har kunnskap og erfaring fra barnevernet, jeg synes makt og avmakt er interessante og viktige temaer i sosialt arbeid, og jeg ønsker å jobbe i barnevernet når jeg er ferdig utdannet sosionom.

Tredje studieår var jeg så heldig å få praksisplass på et barnevernkontor i Oslo kommune. Dette gjorde at jeg fikk mye større kunnskap og forståelse for barnevernets arbeid, enn hva jeg hadde før. Jeg fikk være med på masse spennende arbeid. Jeg ble kjent med mange barn og foreldre, og fikk innsikt i deres livssituasjon og livshistorie. Jeg fikk tildelt ansvar, erfaring i å samtale med familier, og jeg fikk prøve meg i saksbehandling. Dette gav meg erfaringer jeg

reflekterte mye over, og jeg reflekterte særlig over makt og avmakt mellom saksbehandlere og foreldre. Det var som om jeg dag for dag så litt mer av hvordan makten kom til uttrykk. Ofte kjente jeg på et ubehag av å ha så mye makt, samtidig som jeg var klar over at makt ikke er noe jeg kommer utenom i sosialt arbeid. Jeg brukte mye tid og krefter på å sortere tankene mine omkring dette temaet.

Praksisperioden gjorde at jeg fikk lyst til å jobbe i barnevernet etter endt utdanning, og derfor tenker jeg det er nyttig for meg å skrive bacheloroppgave om dette temaet. Jeg ser på prosessen rundt oppgaveskriving som en forberedelse til yrkeslivet, der jeg kan jobbe med min førforståelse rundt temaet makt og avmakt i barnevernet, sortere tankene mine, og få en bedre forståelse av maktforholdet mellom sosionomen og foreldrene i barneverntjenesten.

1.3 Min førforståelse

Ansatte i barneverntjenesten har makt til å gripe inn i menneskers privatliv, for eksempel gjennom en barnevernsundersøkelse, en akutt plassering eller omsorgsovertakelse (jf. barnevernloven (bvl) §§ 4-3, 4-6 og 4-12), (Bunkholdt og Kvaran 2015, 18-19).

Min førforståelse er at etter en tid i yrkeslivet, i dette tilfelle i barneverntjenesten, «glemmer» man etterhvert makten man besitter. Makten blir til slutt en del av den dagligdagse praksisen, noe man ikke tenker over eller snakker om med andre. Mitt inntrykk er at om det vurderes mer inngripende tiltak i en familie, det være seg omsorgsovertakelse eller akutt plassering, så er dette noe det brukes god tid på å drøfte. Det gjorde de ansatte der jeg hadde praksis. Store avgjørelser ble alltid tatt opp og drøftet i fellesskap. Jeg lurer på om det gjøres fordi det er så innlysende at det ligger mye makt i å gjennomføre en omsorgsovertakelse, og fordi det kan oppleves svært krenkende for den som blir utsatt for det. Men hva med den mer skjulte formen for makt? Den som ikke er så synlig og åpenbar, men som likevel er der. Eksempelvis hvordan man plasserer seg i forhold til foreldrene under møtet, og om man bruker ord og begreper de forstår. Jeg har et inntrykk av at dette er noe man er veldig bevisst på som nyutdannet, fordi det brukes mye tid på å drøfte makt på studiet, åpenbar så vel som skjult. Videre har jeg et inntrykk av at denne bevisstheten gradvis sløves, ettersom tiden i arbeidslivet øker. Denne førforståelsen henger sammen med min praksisperiode, der jeg reflekterte mye over skjult makt i små kontekster. Jeg opplevde meg ganske alene om dette, for når jeg prøvde å ta det opp med andre, ble jeg møtt med en holdning om at «sånn er det bare». Det var ikke noe man tenkte over eller diskuterte

med kollegene. Det var en del av den dagligdagse praksisen. Jeg lurer på om det er et resultat av å ha arbeidet lenge innenfor et felt, og blitt vant til å ha makt.

1.4 Mitt faglige ståsted

Jeg har snart fullført sosionomutdanning, og har derfor tilegnet meg mye teoretisk kunnskap innenfor feltet sosialt arbeid. Utdannelsen har blant annet påvirket mitt menneskesyn, ved at jeg tilstreber å ha et holistisk menneskesyn. Dette innebærer at jeg har et helhetlig syn på det å være menneske, noe som betyr at jeg i en yrkesmessig (men også privat) sammenheng, ikke kun ser deler av mennesket, eller summen av delene, men at jeg tar hensyn til alle sidene ved det å være menneske; de fysiske, følelsesmessige, tankemessige, religiøse og sosiale sidene. (Røkenes og Hanssen 2006, 144).

Den mest relevante arbeidserfaringen jeg har innenfor sosialt arbeid, er fra praksisperioden. Jeg er klar over at praksisperioden på i underkant av tre måneder, ikke gir meg en form for fasit i forhold til barneverntjenestens arbeid. Jeg er også klar over at jeg ikke har det samme innblikket i arbeidet og relasjonen til familiene, som de som har jobbet der i flere år.

1.5 Relevans for sosialt arbeid

1.5.1 Yrkesetisk grunnlagsdokument

I det yrkesetiske grunnlagsdokumentet punkt tre, står det at helse- og sosialfaglig arbeid innebærer utøvelse av makt, myndighet og kontroll. Det vil ikke alltid være etter ønske fra bruker, og yrkesutøveren har ansvar for å vedkjenne seg dette maktforholdet. Videre står det at yrkesutøver skal bruke sin makt og kontroll til å synliggjøre brukers egne behov og kompetanse, og at brukers synspunkt må tas på alvor. Yrkesutøver har et særlig ansvar for å fordele makt og ansvar mellom seg og bruker, og for å redusere brukers opplevelse av avmakt.

I nest siste avsnitt omtales den skjulte formen for makt. I dokumentet understrekes det at «det er viktig å være klar over at den mer skjulte formen for maktbruk», og at skjult maktbruk kan oppleves like krenkende som åpenbar maktbruk. Videre oppfordres yrkesutøveren til å bli bevisst egen opplevelse av avmakt og utrygghet overfor brukere, da dette kan føre til maktmisbruk. (Fellesorganisasjonen 2015, 10-11).

Jeg forstår det slik at makt og avmakt er sentrale temaer innenfor sosialt arbeid, og at sosionomen (og andre profesjoner) har et særlig ansvar å være bevisst egen maktbruk, og hva som kan føre til maktmisbruk.

1.5.2 Barnevernloven

Barnevernlovens formål er blant annet å sikre at barn og unge som lever under skadelig forhold, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid, jf. bvl. § 1-1. For å oppnå dette må de ansatte i barnevernet av og til utøve tvang, noe som kan oppleves krenkende for dem det gjelder. Et eksempel er at barnevernet har rett og plikt til å foreta undersøkelser i hjemmet, dersom det er «rimelig grunn til å anta at det foreligger forhold som kan gi grunnlag for tiltak», jf. bvl. § 4-3 første ledd. Foreldre kan ikke motsette seg undersøkelse, jf. bvl. § 4-3 tredje ledd. Et annet eksempel er at fylkesnemnda kan gi pålegg om hjelpe- og kontrolltiltak, jf. bvl. § 4-4 tredje ledd. Den kanskje mest tydelig formen for maktbruk er at barneverntjenesten, gjennom fylkesnemnda, kan vedta omsorgsovertakelse for et barn, jf. bvl. § 4-12.

1.6 Avgrensing

Jeg nevnte innledningsvis at jeg vil se på makten i barnevernet, med fokus på forholdet mellom sosionom og foreldre. Jeg vil likevel presisere at barneverntjenestens arbeid i stor grad påvirkes av politiske føringer, som igjen virker inn på den enkelte profesjonsutøver (Blom og Morén 2015, 123-130). Barneverntjenestens arbeid er også forankret i lov om barneverntjenester. Likevel er foreldrene som kommer i kontakt med barneverntjenesten, prisgitt den enkelte saksbehandler de møter. I hvilken grad de føler seg anerkjent, respektert og inkludert, avhenger mye av saksbehandlerens tilnærminger.

Jeg har valgt å se på maktaspektet mellom sosionomen og foreldre, og ikke sosionomen og barna. Dette fordi jeg var på flest møter med foreldre, så det er her jeg har mest erfaring. Mitt inntrykk er at det er særlig foreldrene som kjenner seg avmektige i møte med barnevernet. Hjelpetiltak, omsorgsovertakelse og akutt plassering blir ikke diskutert med barna, i samme grad som det gjøres med foreldrene.

1.7 Begrepsavklaring

1.7.1 Makt og avmakt

Etter inspirasjon fra Greta Marie Skau, vil jeg ta utgangspunkt i Max Webers klassiske definisjon av makt: «Sjansen til å få gjennomført sin vilje i en sosial relasjon, også ved

motstand, uavhengig av hva denne sjansen er basert på» (Weber 1960, 42 sitert fra Skau 2003, 45). Skau (2003, 45) skriver at makt ikke handler om selve *utøvelsen* av noe, men om *muligheten* til å kunne utøve sin vilje.

Avmakt er maktens bakside. Å være i en avmaktsposisjon kan oppleves som å befinne seg på et «nullpunkt», der man ikke har noe å stille opp med, og man mangler kontroll og styring over eget liv. (Engelstad 2005, 77-78).

1.7.2 Foreldre eller brukere?

I det yrkesetiske grunnlagsdokumentet blir begrepet «bruker» brukt om mennesker som mottar helse- og sosialfaglige tjenester. I regjeringens NOU 2000:12 kapittel 9.2, drøftes det hvorvidt begrepet «bruker» er egnet til å omtale foreldre og barn som er i kontakt med barneverntjenesten. Det stilles spørsmål ved om brukerbegrepet er en form for motvekt til de ansattes maktposisjon, da «bruker» kan gi assosiasjoner til en autonom og medvirkende person. Det understrekes at dette kan være aktuelt i utformingen av frivillige hjelpetiltak, men at begrepet kommer til kort når det er snakk om omsorgsovertakelser og akutt plasseringer. Det hevdes at å kalle omsorgsovertakelse for en brukertjeneste, bidrar til en «skjønnmaling av virkeligheten».

Jeg er enig i denne problematiseringen av brukerbegrepet. At en bruker er en som mottar helse- og sosialfaglige tjenester, kan gi assosiasjoner til en kunde i markedet som kan «velge og vrake» i tjenester. Jeg tror imidlertid at svært få foreldre som er i kontakt med barneverntjenesten, opplever seg som kunder. Derfor kommer jeg til å bruke begrepet «foreldre» når jeg skriver om foreldre i barneverntjenesten.

I noen sammenhenger kommer jeg likevel til å bruke begrepet «bruker». Dette gjøres der forfatteren av litteratur selv sikter til en større brukergruppe enn bare foreldre som er i kontakt med barneverntjenesten.

1.7.3 Benevnelse av den profesjonelle

Jeg kommer vekselvis til å bruke begrepene «sosionom», «sosialarbeider», «barnevernsarbeider», «saksbehandler» «yrkesutøver» og «profesjonell hjelper». Oppgaven er skrevet av meg som sosionomstudent, og sikter til situasjoner i barneverntjenesten. Etter min mening er likevel temaene som drøftes her, relevant for andre yrkesgrupper også, og innenfor

sosialt arbeid for øvrig. Av praktiske grunner vil jeg av og til bruke personlig pronomen som «hun», når jeg sikter til sosionomen.

1.8 Oppgavens videre oppbygning

I neste kapittel vil jeg redegjøre for hvilken metode jeg har valgt, og hvordan jeg har kommet fram til den litteraturen jeg mener er relevant for oppgaven. I kapittel 3 vil jeg gjennomgå litteraturen jeg har kommet fram til, og knytte det opp mot konkrete eksempler fra praksisperioden. Jeg vil fokusere på hvorfor det er viktig å være bevisst makt og avmakt, og redegjøre for konkrete situasjoner i barneverntjenesten der makten kan være vanskelig å få øye på. Jeg vil videre redegjøre for hvorfor det er viktig å inkludere foreldrene i arbeidet, og presentere to studier som har undersøkt hva som fremmer godt samarbeid mellom sosionom og foreldre. I kapittel 4 vil jeg drøft problemstillingen min opp mot litteraturen jeg har redegjort for i kapittel 3. I kapittel 5 vil jeg oppsummere og avslutte oppgaven.

2 Metode og kildevurdering

Dette er en oppgave som bygger på teoretisk kunnskap jeg har tilegnet meg gjennom snart tre år på Høgskolen i Oslo og Akershus, samt annen litteratur som er relevant for å belyse oppgavens problemstilling. Videre kommer oppgaven til å bygge på erfaringer og konkrete hendelser fra praksis i femte semester, fordi det gav meg en innsikt jeg ikke kunne ha tilegnet meg gjennom litteraturen. Jeg kommer derfor til å trekke fram noen av de konkrete erfaringene jeg fikk fra møter med foreldre i barneverntjenesten. Jeg tenker at det kan være et nyttig supplement til teorien jeg anvender når jeg drøfter problemstillingen.

For å komme frem til ny kunnskap må man benytte seg av en fremgangsmåte eller et middel for å løse problemer. Dette kalles en metode (Olav Dalland 2007, 111). Jeg startet med å søke i Oria, og brukte søkeord som «barnevern*», «makt*», «avmakt*», «empowerment», «social», «work», «power*» osv. Jeg brukte hovedsakelig AND mellom ordene, og ikke OR. Jeg fant blant annet fram til en masteroppgave som handler om maktaspektet i barnevernet (Nygaard 2008). Hennes litteraturliste har vært til stor inspirasjon, og der kom jeg blant annet over boken «Mellom makt og hjelp» av Skau. Dette er en bok vi hadde på pensum første studieår, og det er en bok jeg mener beskriver maktens uttrykksformer på en forståelig og enkel måte.

Jeg syntes arbeidet til Michel Foucault om makt og avdekking av subtile maktformer, er svært interessant, og ønsker å bruke dette i min oppgave. Samtidig opplever jeg at det kan være litt vanskelig å forstå det han skriver om. Gjennom generelle søk på internett, fant jeg ut at en av hans mest kjente bøker, «Overvåking og straff», finnes på norsk. Jeg fikk tak boken, men skjønnte fort at jeg trengte hjelp av andres tolkninger for å forstå hva han mener. Boken «Moderne sosiologisk teori» av Gunnar C. Aakvaag, og kapittel 3 i «Sociologi i socialrådgivning og socialt arbejde» av Mia Arp Fallov og Kevin Turner, redegjør godt for Foucaults maktforståelse. Jeg kommer derfor til å bruke disse sekundærkildene som et supplement i oppgaven.

3 Litteraturgjennomgang

I denne delen av oppgaven vil jeg redegjøre for relevant litteratur, som jeg mener kan være med på å besvare problemstillingen min. Jeg kommer til å trekke inn eksempler fra praksis, for å vise at jeg har forstått den litteraturen jeg har valgt å benytte meg av.

3.1 Makt og avmakt

Et samfunn uten makt er utenkelig, for makt finnes i alle sosiale relasjoner. (Engelstad 2005, 7). Makten kan derfor sies å være allestedsværende, også mellom sosionom og foreldre i barneverntjenesten. (Arp Fallov og Turner 2013, 80). Som bakkebyråkrat har sosionomen innflytelse og kontroll over hvem som kan få tilgang til velferdsstatens tjenester. (Rugkåsa 2014, 64). I en barnevernfaglig kontekst vil dette si at sosionomen kan avgjøre om en familie er «kvalifisert» for ulike tjenester. Det kan være tjenester som familieveiledning, økonomisk støtte til barnehage og fotballtreninger, tilbud om støttekontakt osv. Det finnes også en rekke inngripende og omfattende tiltak som sosionomen er med på å avgjøre om er nødvendig å sette inn hos en familie. Eksempler på dette kan være jevnlig urinprøver av foreldrene, akutt plassering, regulering av samvær og omsorgsovertakelse. Valg av tiltak skal skje ut fra en vurdering av hva som er til det beste for barnet, og det skal bidra til positiv endring hos barnet eller familien. (Bunkholdt og Kvaran 2015, 18, 168).

Maktforholdet mellom sosionomen og foreldrene er ulikt, og det vil alltid være en viss asymmetri mellom dem. Dette fordi «sosionomens makt hviler på et solid faglig, økonomisk, juridisk, kulturelt og ideologisk fundament.» (Skau 2003, 45). Sjansen for at sosionomen får gjennomslag for det hun mener er riktig, er stor. Dette kan føre til at foreldrene havner i en avmaktsposisjon, der de opplever ikke å ha innflytelse eller kontroll over viktige avgjørelser som berører dem. (Engelstad 2005, 77-78). Likevel er det helt nødvendig at ansatte i barneverntjenesten har mye makt, og det er viktig å innse at makt i seg selv ikke behøver å være et onde. Makt kan også være et gode, og i mange tilfeller trenger man makt for å kunne hjelpe (Skau 2003, 16). Et eksempel på det er at for å kunne nå ut til barn som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, trenger barneverntjenesten makt og myndighet til å kunne gjennomføre en barnevernsundersøkelse. Sosionomen befinner seg derfor i et spenningsfelt mellom hjelp og kontroll, der hun på den ene siden skal hjelpe barn og unge som trenger støtte og tiltak fra barneverntjenesten, men for å få til dette må det gjennomføres undersøkelse i familien (Levin 2004, 13).

Skau (2003, 15) hevder at maktaspektet i sosialt arbeid av og til blir underkommunisert og «tilslørt», til fordel for hjelpeaspektet, både i velferdsstatens ideologi, men også den i den dagligdagse praksisen. Det kan være flere grunner til dette; det kan oppleves lettere å forholde seg til hjelperrollen framfor rollen som kontrollør, man opplever selv å være i en avmaktsposisjon som sosionom, eller man er rett og slett ikke bevisst egen maktutøvelse. Handlingen ble kanskje utført til «brukerens beste», eller i godhetens navn. Likevel viser en studie av personalet på sykehjem, at ansatte som ikke erkjenner egen maktposisjon, men utelukkende fokuserer på hjelperrollen, tar i bruk teknikker og strategier for å få gjennomslag for egen vilje. (Juritzen og Heggen 2009 sitert fra Askheim 2012, 76). Skau (2006, 44) skriver at der maktbruk fører til destruktive resultater, kan det ha sammenheng med at maktutøveren ikke er bevisst sin maktposisjon, eller føler seg avmektig og utrygg overfor brukeren.

I «Overvåking og straff» beskriver Foucault (1977, 271) hvordan den disiplinerende makt, som benyttes innenfor fengslene for å omdanne kriminelle til lovlydige borgere, også gjør seg gjeldende innenfor andre samfunnsinstitusjoner. Han kaller dette fenomenet for den «normaliserende maktutøvelse», som betyr at man omdanner de menneskene som ikke passer inn i samfunnet, til å passe inn. (Arp Fallov og Turner 2013, 74). Denne omdannelsesprosessen skjer med utgangspunkt i menneskets kropp, som til enhver tid overvåkes, temmes og kontrolleres. Gjennom eksaminering produseres det kunnskap om den enkelte, eksempelvis hvor langt mennesket har kommet i omdannelsesprosessen. Alt dette fører til et sterkt normaliseringstrykk innen institusjonene. Det oppstår kriterier for hva som er en «lovlydig borger», et «sunt barn», en «god forelder» og hva som «god nok omsorg». (Aakvaag 2008, 314-317).

Et eksempel er en mor som ikke oppfører seg slik barneverntjenesten forventer at hun skal oppføre seg som mor. Barneverntjenestens oppgave blir å normalisere denne moren, slik at hun blir mer lik barnevernets forventninger til henne. Mor blir tilbudt frivillig hjelpetiltak i form av familieveiledning, men anbefales å ta i mot tiltaket på det sterkeste. Hvis ikke må barneverntjenesten sette i verk «andre tiltak». Én gang i uken kommer familieveileder på besøk i mors hjem, for å hjelpe til i samspill med sønnen. Dette skjer gjennom overvåking i form av undersøkelse, hjemmebesøk og ulike hjelpe- og kontrolltiltak. Etter en viss tid skal barneverntjenesten finne ut hvor langt hun har kommet i omdannelsesprosessen.

3.2 Hvorfor det er viktig å være bevisst makten

For ansatte ved et barnevernkontor er det viktig å forstå maktaspektet i egen yrkesrolle, og hvilken betydning dette kan ha for samspillet med foreldre. Særlig i situasjoner hvor makten er skjult og vanskelig å få øye på, kan det være fristende å tro at maktforskjellene ikke eksisterer. Om man tror det, kan man risikere både åpenbare og skjulte krenkelser av foreldre (Skau 2003, 16).

I det yrkesetiske grunnlagsdokumentet heter det: «Det er viktig å være klar over den mer skjulte formen for maktbruk. (...)Yrkesutøveren må også være bevisst på at egen avmakt og utrygghet eller negative holdninger overfor en bruker, kan øke faren for maktmisbruk.» (Fellesorganisasjonen 2015, 11). Når sosionomen føler seg avmektig, er redd eller utrygg, kan det hende at hun tar i bruk strategier for å hankses med disse følelsene, men som kan føre til at foreldrene eller andre brukere føler seg krenket.

Jeg vil illustrere med et eksempel fra praksis. Jeg skulle være med veileder (saksbehandler) og co-saksbehandler i møte med en mor. Veileder gav tydelig uttrykk for at hun gruet seg til dette møtet, og jeg kunne forstå hvorfor. I tidligere møter med denne moren følte hun ofte at mor psyket henne ned med personangrep. Mens vi ventet på mor, gjorde vi møterommet klart; et avlangt bord med tre stoler på den ene siden hvor vi skulle sitte, én stol på den andre siden hvor mor skulle sitte. Slik jeg oppfattet det gikk møtet greit for seg, men mot slutten forteller mor at dette har vært verre enn noe annet møte hun har hatt med barneverntjenesten. Hun sier hun føler hun sitter foran et dommerpanel som skal dømme henne som mor, og at hun føler seg helt alene der hun sitter. Hun sier at møtet har vært «forferdelig og grusomt».

Dette eksempelet syntes jeg viser hvor lett det er å krenke mennesker. At mor kunne oppleve det krenkende å sitte alene foran tre saksbehandlere fra barneverntjenesten, tenkte jeg ikke over i det hele tatt. Mor kunne virkelig gå til personangrep, slik at du følte deg helt nedbrutt etter et møte. Derfor var jeg fast bestemt på å «backe» veileder om hun trengte det. At mor faktisk var den avmektige av oss, tenkte jeg ikke over. Resultatet ble at mor følte seg krenket, selv om det aldri var vår intensjon. Den avmakten og de negative følelsene jeg kjente på da mor gikk til personangrep på en av oss, økte mitt behov for makt i møte med mor.

I etterkant av slike situasjoner kan det være både nyttig og nødvendig å reflektere over det som skjer, for å kunne forandre og utvikle seg på de områdene som er ønskelig og mulig. Dette

innebærer blant annet å kjenne etter hva du føler i bestemte situasjoner, å reflektere over hvem du er, og å få tilbakemelding fra andre mennesker på dette. En slik utviklingsprosess kan ikke erstattes ved å lære seg teorier, teknikker og ferdigheter, men skjer best i samspill med kolleger. Det er viktig å legge til rette for et trygt sosialt klima på arbeidsplassen, der man kan komme med tilbakemeldinger, som er både støttende og utfordrende. (Røkenes og Hanssen 2006, 69-74). I det yrkesetiske grunnlagsdokumentet understrekes det at ledere har et særlig ansvar for å tilrettelegge for etisk refleksjon på arbeidsplassen. (Fellesorganisasjonen 2015, 7).

3.3 Å bli en bruker

I det øyeblikket en familie kommer i kontakt med barneverntjenesten, skjer det en stor forandring i deres liv. Denne forandringen er ikke så lett å få øye på, og kan i følge Skau (2003, 54) bli neglisjert av sosionomen, fordi å møte nye familier har blitt så hverdagslig for henne. Av egen erfaring fra praksis er situasjonen ofte helt annerledes for familien. Foreldrene i den ene familien jeg hadde undersøkelse hos, fortalte at det vanskeligste ved hele situasjonen, var at det alltid vil henge over dem at de hadde vært i kontakt med barneverntjenesten. Jeg forsøkte å berolige dem med at hvis det ikke kom fram nye opplysninger, ville undersøkelsen bli avsluttet uten forslag til hjelpetiltak. De svarte meg med at skaden allerede var gjort.

Skau (2003, 55-60) skriver videre at når en familie kommer i kontakt med barneverntjenesten, går de fra subjekter til objekter. De blir til gjenstand for undersøkelser, som skal rapporteres, vurderes og analyseres. Det skjer en avprivatisering, i den forstand at det som før var et privat anliggende, blir gjort til gjenstand for innsyn av barneverntjenesten. Alle avvik blir bemerket, og foreldrene kan få beskjed om å endre seg på bestemte områder. Til slutt skjer det en overgang fra hverdagspråk til fagspråk. En gutt som stadig utagerer mot andre elever, har «atferdsvansker». Järvinen og Mik-Meyer (2003, 15) hevder at det hjelpesøkende individet blir forvandlet til en hjelpetrengende klient, og til slutt en «sak». Denne forvandlingen skjer for at individet og dets problemer skal passe inn i institusjonens problemkategorier, regler og rutiner.

Foucault hevder at profesjonelle hjelpere er en del av samfunnets «normaliseringsapparat», som kontrollerer, undersøker og gir råd i hva som blir sett på som normalt eller ikke. (Arp Fallov og Turner 2013, 74). De ansatte ved barneverntjenesten kan ses på som normalitetens dommere, noe som betyr at når foreldre kommer i kontakt med barneverntjenesten, blir de underlagt saksbehandlerens dom (Foucault 1977, 270). Dette høres ut som morens beskrivelse av oss i

eksempelet jeg presenterte på side 10. Hun brukte faktisk begrepet «dommerpanel» om oss. Hun følte at hennes rolle som mor ble vurdert og dømt.

3.4 I møtet med brukeren

3.4.1 Plassering og kroppsspråk

Hvordan barnevernsarbeideren plasserer seg i forhold til foreldrene, og hvilket kroppsspråk hun bruker, er med på å signalisere om hun ønsker et likeverdig samarbeidsforhold, eller om hun ser på seg selv som sjef over situasjonen. Møter man en sosionom med armer i kryss og det ene benet over det andre, samtidig som hun lener seg bakover, og med hodet en anelse oppover, er det fort gjort å tenke at dette mennesket ser på seg selv som sjef over situasjonen. Tar sosionomen i bruk et mer åpent kroppsspråk, med armene hvilene i fanget eller på bordet, bena godt plantet i gulvet og kroppen en anelse forover mot personen hun snakker med, er det nærliggende å tenke at dette mennesket er interessert, og ønsker å vite mer. (Røkenes og Hanssen 2006, 158).

Eksemplet over, med moren som følte seg krenket da vi satt som et dommerpanel foran henne, gjør seg gjeldene også her. Det interessante er at den fysiske strukturen bidrar til å gi rammer og føringer for den sosiale strukturen (Repstad 2004, 136). Det er nærliggende å tenke at om vi hadde plassert oss annerledes, for eksempel at en av oss satt ved siden av henne, hadde hun kanskje ikke opplevd seg så alene og dømt. I ettertid tenker jeg at det beste hadde vært om det var runde bord på kontoret, for da hadde ikke den hierarkiske avstanden mellom oss vært så tydelig, og situasjonen kunne vært enklere for mor.

3.4.2 Språk

Når en familie kommer i kontakt med barneverntjenesten skjer det en begrepsmessig overføring fra hverdagspråk til fagspråk. (Skau 2003, 59). De språklige uttrykk avsenderen velger, påvirker de inntrykk mottakeren får. Det er nettopp i valg av ord at språkbruk representerer maktbruk. (Quershi 1997, 38). Velger sosionomen å bruke fagspråk, eller velger hun et hverdagslig språk som det er større sjanse for at foreldrene forstår? Den dominerende, i dette tilfellet sosionomen, har makt til å definere familien, deres situasjon og barnas omsorgsmiljø avhengig av hvilke ord og begreper hun velger å bruke.

Jeg var med på flere møter under praksisperioden, med ulike barnevernsarbeidere. Det varierte om det ble brukt fagspråk eller hverdagspråk, og hvorvidt faguttrykk ble forklart for foreldrene eller ikke. Skau (2003, 62-63) skriver at dette kan skyldes mangel på innsikt, eller rett og slett et ledd i en maktkamp. Språket kan inkludere eller ekskludere. Brukes det et språk som alle forstår, kan alle delta i samtalen. Og motsatt; brukes det et språk bare sosionomen forstår, er det bare hun som kan delta. Den eller de andre blir sittende tause og ta i mot en rekke uforståelige ord og fagsjargonger. Valg av ord handler om retten til å definere virkeligheten – erobre andres virkelighet – og på den måten få herredømme over andre mennesker. (Qureshi 2002, sitert fra Skau 2003, 62-63). Dette kalles definisjonsmakt, som betyr «å få sin forståelse av et fenomen til å bli det rådende». (Askheim 2012, 80).

Foucault bruker begrepet «diskurs», som beskrives som: «(...) bestemte måter å snakke om bestemte ting på innenfor bestemte domener.» (Aakvaag 2008, 309). Det eksisterer en vitenskapelig diskurs, medisinsk diskurs, politisk diskurs osv. (Aakvaag 2008, 309). Jeg mener vi også kan snakke om en barnevernfaglig diskurs. Hvis foreldrene møter en sosialarbeider som kun bruker fagspråk, er det ikke sikkert de blir hørt når de svarer for seg med hverdagspråk. Eller det som verre er; om foreldrene ikke behersker så godt norsk, vil det være ekstra vanskelig å prate med sosionomen, om ikke sosionomen tilpasser språket, eller sørger for å skaffe en kvalifisert tolk som har kunnskap om barneverntjenestens arbeid (Jareg og Pettersen 2006, 40). Av egen erfaring fra praksis kan bruk av tolk by på problemer. Foreldrene i den ene familien jeg var med på undersøkelse hos, ville ha samtalen tolket til engelsk, og ikke sitt eget morsmål, til tross for at de (i mine ører) ikke behersket engelsk særlig godt. De begrunnet dette med at det var svært få fra deres hjemland i Oslo, og at sjansen derfor var stor for at kjentfolk ville fungere som tolk.

Bak enhver diskurs finnes det et system av regler og koder, som bestemmer «hva som kan sies, hvordan det skal sies, hvem som kan si det, i hvilke situasjoner det kan sies, når man kan si det, og til hvem.» (Aakvaag 2008, 309). Slik jeg forstår det setter diskursen føringer for hvem som kan si hva, og til hvem. Dette kan bety at om eksempelvis en far har innvendinger til det sosionomen foreslår, kan det være vanskelig for ham å si det, fordi han ikke er i en posisjon til å argumentere, eller fordi han mangler ord for å uttrykke det han mener. I den barnevernfaglige diskursen er det sosionomen som vet best, og som kan foreslå mulige tiltak

Jeg vil konstruere et eksempel ved familieveiledning: En far føler kanskje at familieveiledning er unødvendig, og tenker at det er den økonomiske situasjonen som gjør at han og mor stadig kommer i heftige krangler. Han tenker at hvis situasjonen var slik at de ikke trengte å bekymre seg for å ha mat på bordet hver dag, ville de klare å kommunisere bedre. Problemet er at han føler han ikke er i posisjon til å ta opp dette med sosionomen.

3.4.3 *Kunnskap er makt*

Francis Bacons gamle ordtak, «kunnskap er makt», gjør seg i aller høyeste grad gjeldende i forholdet mellom sosionom og foreldre. Sosionomen kjenner systemet, hvilke tjenester familier kan motta og hva som skal til for å motta disse tjenestene. Denne kunnskapen har ikke nødvendigvis foreldrene. (Skau 2003, 69). De er avhengig av at sosionomen deler denne kunnskapen med dem.

Videre vil sosionomen, etter å ha brukt tid med familien, fått økt kunnskap om familiemedlemmene – hvordan den hverdagslige rytmen ser ut, hvilke bånd de ulike familiemedlemmene har til hverandre, eventuelle problemer, deres livshistorie osv. Dette skjer gjennom utspørring av hvert enkelt familiemedlem, samt observasjon av familiens samspill. Det skjer sjeldent motsatt, at familiemedlemmene får kunnskap om sosionomen. Det familien vet om sosionomen er i så fall bare en liten del, som hva hun heter og hvor hun jobber, osv. De har ingen rett til å spørre sosionomen om personlige forhold. (Skau 2003, 70). Likevel viser en undersøkelse gjennomført av Lars Uggerhøj (1996, 252), at mange familier ønsker menneskelige sosialarbeidere. Han beskriver dette som «at løfte en flig av sit eget liv». Slik jeg forstår det kan sosialarbeideren med fordel være personlig i møte med foreldrene, men ikke privat og grenseoverskridende. Skau (2005, 42-43) beskriver dette som å være «personlig profesjonell».

Videre hevder Skau (2003, 70) at kunnskap om familien er et potensielt kontroll- og maktmiddel som kan brukes mot foreldrene ved en senere anledning. Jeg er enig i dette, men mener det er viktig med en nyansering. Jeg tenker at i noen tilfeller kan informasjon om familien være med på å utjevne maktforholdet, ved at sosionomen vil få økt forståelse for hvorfor situasjonen er som den er, og hvorfor de ulike familiemedlemmene handler som de gjør. Jeg tenker videre at kunnskap om familien øker sjansen for å treffe riktige beslutninger. Som jeg har redegjort for tidligere; makt er av og til nødvendig får kunne hjelpe.

Sosionomen har fått delegert myndighet fra staten til å definere og avgrense om barnet har en slik atferd, eller lever i en slik situasjon, at det er nødvendig med hjelp og tiltak fra barnevernet. Dette skjer på bakgrunn av sosionomens faglige kompetanse og faglige forståelse av situasjonen. (Nordstoga 2011, 80-82). Sosionomen har gjennom utdanning og erfaring, tilegnet seg kunnskap og kompetanse om hva som er «god nok omsorg», og har derfor makt til å definere familiers situasjon (Nordstoga 2011, 77). Foucault skriver at språket produserer sosiale fakta, fordi diskurser fastlegger hvordan «virkeligheten og samhandlingssituasjoner skal defineres, hva som er normalt og unormalt, hva som er akseptabelt og uakseptabelt, hva vi kan kreve av hverandre, hvilke forventinger som knytter seg til ulike subjektposisjoner, hvem som tilkjennes retten til å gjøre bestemte ting, hvordan sosiale relasjoner legitimeres, naturaliseres, osv.» (Aakvaag 2008, 311). I en barnevernfaglig diskurs vil det være forventinger til hvordan mor og far skal oppføre seg, og hva som er akseptabel oppførsel hos barn. Hvis eksempelvis en ti år gammel gutt har en oppførsel som avviker fra det den barnevernfaglige diskursen forventer av gutter på hans alder, kan guttens oppførsel bli stemplet som «avvikende». Det vil mest sannsynlig bli satt i verk tiltak for å hjelpe denne gutten til en «mer akseptabel oppførsel». Aktuelle tiltak kan være henvisning til barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk, eller tilbud om familieveiledning.

Videre hevder Foucault det er en sammenheng mellom makt og kunnskap i sosialt arbeid. Den kunnskapen som preger det sosiale arbeidet, henger sammen med den sosialfaglige praksisen, og er med på å forme hvordan de profesjonelle ser på brukerne, og hvilke fremgangsmåter som benyttes. Dette vil igjen ha betydning for hvordan klienten blir behandlet, og hvilke muligheter klienten har. (Arp Fallov og Turner 2013, 76).

Der jeg hadde praksis ble Øyvind Kvellos bok, «Barn i risiko, skadelige omsorgssituasjoner» (2015), omtalt som «barnevernets bibel». Jeg ble tidlig forklart at dette var en bok jeg «måtte» ha om jeg skulle jobbe i barnevernet. Den ble brukt som et oppslagsverk for symptomer på skadelige omsorgssituasjoner, men også referert til i sluttrapporter og iverksettelse av tiltak, slik at saksbehandlers påstander eller forslag fikk større faglig tyngde. Etter min mening ble Kvellos bok på mange måter akseptert som fasiten i barnevernets arbeid. Det uheldige ved dette, slik jeg ser det, er at det fort kan medføre en begrensning for barnevernsarbeideren å basere seg så entydig på ett perspektiv, i et felt som er så mangfoldig som barnevern. I tillegg er forskningen han bruker nesten utelukkende basert på amerikanske studier, som retter seg mot

et helt annet samfunn enn det norske. Hvordan vi kan forstå og bruke denne forskningen i en norsk kontekst, er lite tematisert.

3.4.4 Hjemmebesøk

Hjemmebesøk er et møte mellom barnevernsarbeider og familien, i familiens hjem. Selv om møtet foregår innenfor familiens private sfære, er hjemmebesøket ikke noe privat besøk. Det er et møte i familiens hus, men på barneverntjenestens premisser. (Skau 2003, 79).

På mitt første hjemmebesøk skulle jeg, sammen med veileder, til en liten familie.

Leiligheten deres framsto som ren, koselig og innbydende. Friske blomster og nytraktet kaffe sto på bordet, idylliske familiebilder på veggene. Jeg kjente at jeg plutselig fikk lyst på en liten familie selv. Vi ble servert kake som mor hadde bakt. Jeg koste meg rett og slett, og syntes dette var riktig hyggelig. Foreldrene var koselige å prate med, og den lille jenta gav uttrykk for at hun ville leke med meg. Jeg tenkte at dette var skikkelig familieidyll!

På veg hjem gikk det plutselig opp for meg at jeg kanskje har misforstått hele situasjonen. «Hvor naiv er du egentlig? Dette hjemmebesøket var ikke hyggelig for andre enn deg», sa jeg til meg selv. At foreldrene i denne familien var svært engstelige og redde i møte med barneverntjenesten, var noe jeg visste allerede etter første møte, hvor bare far dukket opp. Mor hadde nemlig tatt med seg barnet og reist til hjemlandet, i frykt for å miste henne. Motvillig hadde hun kommet tilbake sammen med jenta, men hun gav stadig uttrykk for frykt og redsel. I andre møte fortalte de meg at de kom til å flytte, fordi de visste at melder bodde like i nærheten. Det var med andre ord lite sannsynlig at de opplevde hjemmebesøket som hyggelig, men de gjorde det de kunne for å vise seg fra sin beste side, ved å bake kake, trakte kaffe og friske blomster på bordet. Ettersom tankene kværnet i hodet, reagerte jeg med å bli både trist og lei meg. Jeg hadde lyst til å be veileder snu bilen og kjøre tilbake, slik at jeg kunne be den lille familien om unnskyldning. For noe var ødelagt hos dem, og det var gått så langt at de hadde bestemt seg for å flytte og starte på nytt.

Ifølge Skau (2003, 80) er denne følsomheten jeg opplevde i møte med familien en viktig ressurs, men at den hos mange tilsløres etter flere år i arbeidslivet. Hun hever at «bevisstheten tildekkes av vanens slør, og bare i situasjoner hvor det skjer noe spesielt dramatisk eller uvanlig, rives dette sløret bort.» Det er akkurat slik jeg opplevde det i praksis. Dette hjemmebesøket og andre møter med familier, gjorde sterkt inntrykk på meg. De gangene jeg prøvde å ta opp dette med

andre på teamet mitt, opplevde jeg å ikke få den responsen jeg hadde håpet. Det var bare jeg som problematiserte slike situasjoner. Jeg undrer om det var blitt en vane for de andre saksbehandlerne.

Foucault skriver at strukturer produserer subjekter. Dette er i strid med en mer humanistisk tankegang, som hevder at mennesket er i sentrum og produserer virkeligheten rundt seg. (Aakvaag 2008, 303). Jeg tenker at det er viktig å være klar over at den situasjonen familien befinner seg i, er med på å påvirke hvordan de oppfører seg. Hvem vil vel ikke gi et best mulig inntrykk av seg selv og sin familie, når representanter fra barneverntjenesten kommer på besøk? Friske blomster på bordet, et ryddig hjem, familiebilder, kaffe og kake, vil nok de fleste være enige om er med på å gi et godt inntrykk. Det samme gjelder småprat og vennlige smil. Det kan godt hende at det var slik den lille familien stort sett hadde det, men jeg mener det er viktig å være klar over at foreldrene etter all sannsynlighet kjente på redsel, frustrasjon og sinne over den situasjonen de befant seg i. Med dette mener jeg at barnevernsarbeidere ikke må la seg blinde av en fasade med småprat, blomster, kake og kaffe, men være bevisst på at foreldrene opplever situasjonen som vanskelig.

Det motsatte kan også skje når barneverntjenesten er på hjemmebesøk. En mor kan virke stresset, fjern og ukomfortabel, og det er nærliggende å tenke at dette har en sammenheng med at barnevernet er i hjemmet hennes. Kontekst påvirker væremåte og oppførsel.

3.5 Deltakelse og brukervedvirkning

Sjansen for å løse et problem, øker i situasjoner der brukeren er aktivt deltakende, i følge Uggerhøj (2011, 50). I det yrkesetiske grunnlagsdokumentet står det om viktigheten av å ta brukerens synspunkt på alvor, og respektere individets ønske om kontroll over eget liv. (Fellesorganisasjonen 2015, 3). Selv om dette er førende idealer for sosialt arbeid, har den enkelte sosialarbeider ulik grad av påvirkningsmakt i relasjonen til brukerne (Nordstoga 2011, 78). Idealene om myndiggjøring av brukere kommer til kort, om sosialarbeideren ikke verdsetter disse idealene selv.

Brukermedvirkning er et begrep som er sentralt å nevne her, og som ofte brukes i profesjonell praksis. Brukermedvirkning begrunnes ut fra at mennesker skal kunne innvirke i beslutninger som angår deres liv. Det kan skilles mellom innholdsorientert brukervedvirkning og prosessorientert brukervedvirkning. Innholdsorientert brukervedvirkning fokuserer på det

endelige resultatet, mens prosessorientert brukermedvirkning fokuserer på selve arbeidsprosessen. (Rappana Olsen 2009, 146-171). Brukermedvirkning i barneverntjenesten handler om samarbeid mellom sosionomen og foreldrene, og samarbeidet bygger på tillit. Likevel må sosionomen være klar over egen maktposisjon som følger av faglig kompetanse og lovverk, som familien ikke har. (Nordstoga 2011, 82). Brukermedvirkning i barneverntjenesten må ses i en barnevernfaglig kontekst, og vi kommer ikke utenom at barneverntjenesten først og fremst skal handle ut fra barnets beste, og at dette noen ganger kan komme i kollisjon med foreldrenes ønsker. I noen situasjoner, for eksempel omsorgsovertakelse, er kanskje ikke brukermedvirkning et passende begrep. (Rappana Olsen 2011, 171).

Samarbeid mellom sosionom og foreldre i barneverntjenesten er et krav og ideal. I bvl. § 6-4 understrekes det at innhenting av opplysninger skal skje i samarbeid med den saken gjelder, så langt det lar seg gjøre. Foreldrene er i en grunnleggende avmaktsposisjon, og det vil kreve at sosionomen strekker seg ekstra langt for at foreldrene skal oppleve seg som likeverdige samarbeidspartnere. Likevel er et likeverdig samarbeid mellom sosionom og foreldre i barneverntjenesten i utgangspunktet vanskelig, da barneverntjenesten har makt til å gjennomføre tiltak som foreldrene er uenige i (Uggerhøj 2011, 49).

3.6 Ferdigheter hos sosionomen som fremmer deltakelse hos foreldre

En kanadisk studie viser at foreldrenes opplevelse i møte med sosialarbeideren har mye å si for om foreldrene klarer å samarbeide, og for utfallet av situasjonen. Studien viser videre til en rekke ferdigheter hos sosialarbeideren som bidrar til at foreldrene engasjeres mer i egen sak. Ferdighetene har blitt studert og systematisert i tre kategorier: 1) Inkludere foreldrene i planleggingen, 2) vise omsorg og støtte til foreldrene, og 3) rose foreldrene for den innsatsen de legger i arbeidet. (Gladstone m.fl. 2014, 62). Sosialarbeidere som klarer dette er med på å fremme et godt samarbeidsklima, som igjen er med på å redusere maktgapet mellom sosionom og foreldre. Ledere har et særlig ansvar for å hjelpe sosialarbeiderne til å identifisere situasjoner og områder der man kan implementere disse faktorene. (Gladstone m.fl. 2014, 63).

Uggerhøj (1995, 104) har selv gjennomført en undersøkelse om samarbeidet mellom familier og deres saksbehandlere i Danmark. Jeg mener den er overførbar til det norske samfunnet. I undersøkelsen kommer det fram hva foreldrene ønsker av sine saksbehandlere. Utsagnene er systematisert og forklart ved tre begreper: 1) Engasjement, 2) menneskelighet, og 3) ærlighet.

Det er altså ikke snakk om nye kunnskaper eller spesielle teknikker, men helt «basale dyder i det sociale arbejde». En annen faktor som øker foreldrenes opplevelse av å være respekterte deltakere og reelle samarbeidspartner, knytter seg til foreldrenes viten om undersøkelsen og undersøkelsens innhold. (Uggerhøj 2011, 44). Det betyr altså at sosionomen så tidlig som mulig bør klargjøre for foreldrene hvorfor det er opprettet undersøkelse i deres familie, hva undersøkelsen går ut på, hvilke beslutninger som kan tas, og foreldrenes rettigheter.

4 Drøfting av problemstilling

«Hvordan kan sosionomen i barneverntjenesten forstå maktaspektet i møte med foreldrene? Hvordan kan sosionomen redusere foreldrenes opplevelse av avmakt?»

Jeg har i oppgaven redegjort for situasjoner der jeg har observert at bruk av makt og myndighet er framtreddende i møte mellom sosialarbeidere og foreldre i barneverntjenesten. Jeg har brukt egne erfaringer fra praksis, og knyttet det opp mot litteratur jeg mener er relevant for oppgaven. Videre har jeg framhevet at sosialarbeidere i flere situasjoner later til å være lite bevisst sin makt, likeledes hvordan deres egne handlinger blir mottatt og oppfattes av foreldre de samhandler med. Jeg har også redegjort for hvilke ferdigheter hos sosionomen som fremmer deltakelse og medvirkning hos foreldrene, og hvilken betydning samarbeid har for utfallet av situasjonen.

Makten kan i noen situasjoner være tydelig og lett å få øye på, i andre situasjoner er den skjult og utydelig. Det kan være situasjoner som akutt plassering, valg av språk og plassering i rommet i møte med foreldrene, hjemmebesøk osv. Slik jeg forstår det befinner sosionomen seg i et kontinuum av makt, der hun hele tiden veksler mellom tydelig og åpenbar maktbruk på den ene siden, og skjult og utydelig maktbruk på den andre siden. Som oftest er man et sted «midt i mellom», man befinner seg sjeldent i ytterpunktene. Maktaspektet er altså ikke mulig å komme utenom i sosialt arbeid, og makt kan i flere situasjoner være helt nødvendig for å yte hjelp. Likevel, som jeg har redegjort for tidligere i oppgaven, kan maktbruk fra sosionomens side oppleves krenkende for den det gjelder – i dette tilfellet foreldrene.

Videre i oppgaven vil jeg drøfte hvordan sosionomen kan forstå maktaspektet i barneverntjenesten, med fokus på spenningsfeltet mellom makt og hjelp, og den skjulte formen for makt. Jeg vil også reflektere over hvorfor det er viktig med et bevisst forhold til maktaspektet. Avslutningsvis vil jeg drøfte hvordan sosionomen kan redusere foreldrenes opplevelse av avmakt i møte med barneverntjenesten.

4.1 Et spenningsfelt

Som sosionom arbeider du i spenningsfeltet mellom makt og hjelp. Ut fra den litteraturen jeg har valgt å bruke i oppgaven, kan det likevel se ut til at profesjonelle hjelpere tenderer å fokusere

på hjelpeaspektet, til fordel for maktaspektet. Jeg lurer på om mange sosionomer opplever makt og hjelp som to uforenlige aspekter? Det er likevel viktig å nyansere maktforståelsen, og som nevnt tidligere er makt av og til helt nødvendig for å yte hjelp. Makt til å foreta en barnevernsundersøkelse er et godt eksempel på det. Jeg mener å skrive om et spenningsfelt mellom makt og hjelp, kan være misvisende. Dette fordi det kan høres ut som makt og hjelp er to atskilte aspekter. Jeg undrer meg om spenningsfeltet heller ligger mellom hjelp og kontroll.

Slik jeg forstår det, handler det ikke om hvorvidt makt og hjelp er forenlig eller ikke, men at i sosialt arbeid lever de to aspektene i et dynamisk forhold til hverandre. Som profesjonell hjelper må man være klar over begge aspektene i egen yrkesrolle. Begge aspektene vil til enhver tid gjøre seg gjeldene i relasjonen mellom sosionom og foreldre, men det kan i mange situasjoner se ut som om det ene aspektet er tydeligere enn det andre. Eksempelvis vil hjelpeaspektet være tydeligere enn maktaspektet, i innvilgelse av avlastningshjem for barna til en alenemor. Mor uttrykker kanskje lettelse og takknemlighet overfor barneverntjenesten, for endelig å kunne finne tid til å samle krefter, og for at barna får utvidet sine nettverk. Likevel er maktaspektet til stede, for hva skjer om mor ikke tar i mot tilbudet om avlastning? Hva om situasjonen i hjemmet ikke bedrer seg, til tross for avlastningen? Dette kan være noe mor tenker mye på, og som kan være skremmende å forholde seg til.

Maktaspektet blir synligere enn hjelpeaspektet når det vedtas kontrolltiltak, for eksempel jevnlig urinprøver av foreldre. Likevel er hjelpeaspektet til stede, fordi jevnlig urinprøver kan støtte opp under prinsippet om barnets beste, ved at barneverntjenesten kan finne ut om foreldrene misbruker rus eller ikke. Det kan også ha en preventiv effekt, ved at foreldrene unngår å misbruke rus i frykt for å bli oppdaget.

I situasjoner der hjelpeaspektet er tydeligst, kan det se ut som maktaspektet ikke er tilstede. Det bringer meg over til neste tema, der jeg drøfter den mer skjulte formen for makt, og utfordringene som oppstår i forbindelse med den.

4.2 Den skjulte formen for makt

I situasjoner hvor makten er til stede, men hvor den er vanskelig å legge merke til eller sette ord på, er det snakk om en skjult form for makt. Foucault bruker ikke begrepet «skjult makt», men jeg vil drøfte om det kan være likheter mellom dette begrepet og begrepene han bruker, som er «normaliseringsapparat» og «normaliserende maktutøvelse». Jeg tolker det slik at

Foucault bruker disse begrepene for å tydeliggjøre hvor skjult og tilslørende makten kan arte seg, og hvor lett det er havne i en felle der man handler uten å reflektere over mulige konsekvenser. Dette er noe jeg mener det er viktig å ta med seg inn i yrkeslivet som sosionom. I sosialt arbeid er det direkte farlig å handle uten å reflektere, fordi sosialt arbeid er arbeid med mennesker, der det tas store avgjørelser som berører andres liv.

Jeg finner Foucaults begreper og hans maktforståelse svært interessante, og jeg mener de er overførbare til barneverntjenestens arbeid. For hvilken annen institusjon i velferdsstaten passer bedre inn i kategorien «normaliseringsapparat», enn barneverntjenesten? Rollen som forelder blir vurdert og kontrollert, og finnes det forbedringspotensialer kan barneverntjenesten sette i gang tiltak for å gjøre situasjonen bedre for barnet. Et eksempel er familieveiledning, der foreldrene blir veiledet til å bli «gode nok» omsorgspersoner for barnet. Mitt inntrykk er at barnevernsarbeidere fokuserer på hjelpeaspektet, ved å presentere familieveiledning som en form for *frivillig hjelpetiltak*. Jeg mener likevel at svært få foreldre opplever å ha noen reelle valgmuligheter i slike situasjoner. Maktaspektet er så absolutt til stede, selv om det ikke er umiddelbart synlig. Til tross for at barnevernsarbeideren bruker ord som «frivillig» og «hjelpetiltak», vet foreldrene hva som kan skje om de ikke aksepterer eller tilfredsstiller barnevernets krav til endring. Mitt inntrykk fra praksis er at mange foreldre takker ja til familieveiledning, for å unngå å bli mistenkeliggjort og motarbeidet av barneverntjenesten, selv om de har en oppfatning av at de ikke trenger det. Jeg mener dette har nær sammenheng med det Foucault kaller for «normaliserende maktutøvelse».

Videre forstår jeg det slik at kjennskap til Foucaults maktforståelse kan bidra til at profesjonelle hjelpere stiller seg kritiske til eksisterende forhold, i samfunnet og på arbeidsplassen. Dette mener jeg er nyttig i en barnevernfaglig kontekst, fordi det kan bidra til at ansatte stiller spørsmål ved og reflekterer over faste prosedyrer og handlingsmåter, som har direkte innvirkning på familiene de er i kontakt med. Der jeg hadde praksis ble som nevnt Kvellos bok på mange måter akseptert og omtalt som «barnevernets bibel». I ettertid undrer jeg meg over hvor lett påvirkelig jeg var. Jeg stilte ikke spørsmål ved bokens relevans for det norske barnevern, eller hva saksbehandlerne tenkte om at mye av deres arbeid med familiene, var basert på én bok og ett faglig perspektiv. Jeg tok det rett og slett «for god fisk». Jeg mener dette er en form for skjult makt, fordi det nesten ble forventet at nye kolleger på arbeidsplassen skulle ta i bruk Kvellos framgangsmåte. Som ny på arbeidsplassen er det ikke lett å starte en diskusjon med dem som har vært der lenge, om hvorvidt arbeidet som gjøres og framgangsmåter som

brukes, er forsvarlige eller ikke. Dette fordi man gjerne ønsker å passe inn i gruppen og bli likt. Å stille spørsmål ved de eksisterende arbeidsforholdene, kan for noen oppleves som kritikk.

Jeg har erfart at barneverntjenesten trenger reflekterende praktikere, som har et bevisst forhold til makt og avmakt – særlig den skjulte formen for makt. Jeg har redegjort for hvor lett det kan være å tilsløre og underkommunisere makten, om den ikke er synlig og åpenbar. Videre vil jeg drøfte hvordan sosionomen og andre profesjonelle hjelpere, kan opprettholde et bevisst forhold til makten gjennom hele yrkeslivet.

4.3 Et bevisst forhold til makten

Maktforholdet mellom sosionomen og foreldre i barneverntjenesten er komplekst og flertydig. Som ansatt i barneverntjenesten har man mulighet til å gjennomføre tiltak som kan oppleves krenkende for den det gjelder, til tross for at det kan være helt nødvendig. Med dette som utgangspunkt mener jeg det er viktig at sosionomer og andre barnevernsansatte har et bevisst forhold til makten, noe det oppfordres til i det yrkesetiske grunnlagsdokumentet. Dette gjelder ikke i bare i barneverntjenesten, men i sosialt arbeid generelt.

Å ha et aktivt forhold til det yrkesetiske grunnlagsdokumentet er en måte å øke egen bevissthet rundt makt og avmakt. Å ha dokumentet tilgjengelig på arbeidsplassen, kan være en måte å minne seg selv og andre kolleger på at det må stilles spørsmål ved det arbeidet som gjøres. Vi må reflektere før vi handler. Det yrkesetiske grunnlagsdokumentet kan være kilde til refleksjon under team-møter på arbeidsplassen, eller egenrefleksjon. Jeg mener videre at ledere i barneverntjenesten har et særlig ansvar når det gjelder å bidra til refleksjon over maktaspektet, og at de må invitere og oppfordre de ansatte til dialog og refleksjon. Dette understrekes også i det yrkesetiske grunnlagsdokumentet.

Veiledningstimer på arbeidsplassen er et nyttig redskap for å opprettholde bevisstheten om makt og avmakt. Det kan være individuell veiledning eller gruppeveiledning. Veileder eller andre som blir veiledet, kan se en situasjon i et annet lys enn hva man gjør selv, og komme med spørsmål og innspill som bidrar til refleksjon. Dette erfarte jeg selv i praksis. Jeg hadde ukentlige veiledningstimer med veilederen min, og jeg ser tilbake på disse timene som et sted der jeg fikk utvikle meg, og utforsket tanker og følelser i forbindelse med situasjoner som oppsto i praksis. Det var godt «å lette på trykket» om det var noe som plaget meg, men det var også et sted der veileder utfordret meg til å forstå hvorfor jeg reagerte som jeg gjorde i konkrete

situasjoner. Det var et sted der jeg ble utfordret til å reflektere over egne handlinger og følelser. Jeg mener at veiledningstimer kan bidra til personlig vekst og utvikling, både når det gjelder egen forståelse og reaksjonsmønster, men også utvikling av sentrale og viktige ferdigheter i sosialt arbeid, som respekt, anerkjennelse og ydmykhet i møte med andre mennesker.

4.4 Hvordan kan sosionomen redusere foreldrenes opplevelse av avmakt i møte med barneverntjenesten?

Det er nærliggende å tenke at mange foreldre opplever seg avmektige i møte med barneverntjenesten, fordi barnevernet på mange måter har kontroll over det mest dyrebare man har i livet, nemlig egne barn. Den enkelte barnevernsarbeider bør etterstrebe en samarbeidsrelasjon med foreldrene, slik at de sammen kan komme fram til løsninger som er til det beste for barnet, og for å unngå at foreldrene kjenner seg avmektige.

Dette er i tråd med idealet om brukermedvirkning. Likevel lurer jeg på om brukermedvirkning i barneverntjenesten er mulig å realisere, eller om det blir å skjønne virkeligheten. For slik Uggerhøj skriver, er et likeverdig samarbeidet mellom sosionomen og foreldre i utgangspunktet vanskelig. Jeg lurer videre på om selve begrepet «brukermedvirkning» er med på å tilsløre realiteten i barnevernets arbeid. Som tidligere nevnt kan begrepet «bruker» gi assosiasjoner til en kunde i markedet som kan velge og vrake i tjenester, noe jeg tviler på foreldrene i barneverntjenesten kjenner seg igjen i. Og når det gjelder foreldrenes medvirkning, er den begrenset om det ikke er i tråd med barnets beste. En far vil eksempelvis ikke få gjennomslag for sitt ønske om samvær, om det er en risiko for at barnets helse og utvikling trues i samvær med ham.

Opplevelsen av medvirkning som jeg har redegjort for tidligere, trenger imidlertid ikke nødvendigvis å handle om selve utfallet av en situasjon. Selve arbeidsprosessen er også viktig. Under praksisperioden fikk jeg ansvar for å sette i gang en undersøkelse hos en familie, der det var bekymring for foreldrenes omsorgsevne og barnas stabilitet. Familien gav sterkt uttrykk for at de ikke ønsket kontakt med barnevernet. Nå er det slik at foreldre ikke kan bestemme om barneverntjenesten skal gjennomføre undersøkelse eller ikke, men jeg prøvde så langt det var mulig å ta hensyn til foreldrenes synspunkter i forhold til tid og sted for møter. Foreldrene ønsket ikke at vi pratet med barna på skolen, og begrunnet dette med at de ville skåne barna fra å bli tatt ut av timen. Derfor ble alle møtene med barna tatt på kontoret etter skoletid. Vi unngikk også hjemmebesøk når far jobbet kveldstid, slik at han slapp å spørre sjefen om fri. Dermed

forsøkte vi å praktisere medvirkning fra foreldrene innenfor de rammene undersøkelsens arbeid utgjorde.

Studien fra Kannada er interessant i denne sammenhengen. Faktorene det blir lagt vekt på for godt samarbeid, peker på ferdigheter hos sosionomen, og ikke på selve utfallet av situasjonen. Det kan tyde på at opplevelsen av deltakelse, innflytelse og medvirkning, ikke er ensbetydende med at foreldrene «får det som de vil». Slik jeg forstår det kan foreldre oppleve seg inkludert, respektert og medvirkende i selve prosessen, selv om de er uenige i utfallet. Klar og tydelig informasjon om hvorfor barneverntjenesten er inne i bildet, og hva som eventuelt kan være utfallet av situasjonen, er også viktig. Dette er i tråd med Uggerhøjs funn i undersøkelsen om samarbeidet mellom familier og saksbehandlere. Resultatet av undersøkelsen viser til helt grunnleggende ferdigheter som foreldrene ønsker av deres saksbehandler, som er engasjement, menneskelighet og ærlighet.

5 Oppsummering og avslutning

Formålet med oppgaven er å svare på hvordan sosionomen i barneverntjenesten kan forstå maktaspektet i møte med foreldre, og hvordan sosionomen kan redusere foreldres opplevelse av avmakt. For å nærme meg et svar har jeg redegjort for og drøftet litteratur jeg mener er relevant, samt brukt egne erfaringer fra praksisperioden i femte semester.

Makt i barneverntjenesten må forstås som noe allestedsværende, komplekst og flertydig. Ansatte i barnevernet skal hjelpe barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, og har dermed kontroll over det mest dyrebare foreldre har i livet. Som ansatt i barnevernet arbeider man i spenningsfeltet mellom hjelp og kontroll, noe som kan være vanskelig å balansere i yrkesutøvelsen. Det later til at mange barnevernsarbeidere, og profesjonelle hjelpere for øvrig, tenderer å fokusere på hjelpaspektet, heller enn maktaspektet, noe som kan føre til at makten underkommuniseres og skjules. Faren ved dette er at man ikke er klar over egen maktbruk, noe som kan føre til at foreldre opplever seg krenket. Som ansatt i barnevernet er ikke makten til å komme utenom, og det er derfor viktig å ha et aktivt forhold til den gjennom hele yrkeslivet, for å unngå maktmisbruk og å krenke foreldrene.

Foreldre som er i kontakt med barneverntjenesten, kan komme i en avmaktssposisjon når de opplever at fagpersoner vil styre hvordan de forholder seg til barna sine. For å redusere foreldrenes opplevelse av avmakt, må sosionomen aller først erkjenne at foreldrene er i en avmaktssposisjon. Videre er det viktig at sosionomen aktivt inkluderer foreldrene i selve arbeidsprosessen og gir dem mulighet til å medvirke, at hun gir klar og tydelig informasjon underveis, at hun er ærlig med foreldrene om hva som kan skje, at hun uttrykker omsorg og støtte, og at hun roser og anerkjenner foreldrenes innsats. Dette er faktorer som fremmer et likeverdig samarbeid til tross for omstendighetene, og som er med på å redusere foreldrenes opplevelse av avmakt og maktesløshet.

Jeg skrev innledningsvis at jeg ønsket å utvide min maktforståelse, og at jeg ønsket å utvikle en økt forståelse for hvordan jeg som kommende sosionom kan redusere foreldres opplevelse av å være i en avmaktssposisjon. Etter min mening kan jeg si at jeg har klart begge deler, men at jeg likevel er langt ifra utlært. Bevissthet om makt og avmakt, er som jeg har nevnt tidligere, noe man må jobbe med gjennom hele yrkeslivet.

Litteraturliste

- Aakvaag, Gunnar C. 2008. *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Askheim, Ole Petter. 2012. *Empowerment i helse- og sosialfaglig arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Arp Fallov, Mia og Turner, Kevin. 2013. «Foucault og sosialt arbeid». I *Sociologi i sosialrådgivning og sosialt arbje*, red. Steen Juul Hansen. Latvia: Hans Reitzels Forlag.
- Blom, Bjorn og Stefan Moren. 2015. *Teori for sosialt arbeid*. Lund: Studentlitteratur.
- Bunkholdt, Vigdis og Kvaran, Inge. 2015. *Kunnskap og kompetanse i barnevernsarbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Dalland, Olav. 2012. *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Engelstad, Fredrik. 2005. *Hva er makt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fellesorganisasjonen. 2015. *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere*.
https://www.fo.no/getfile.php/1320310/01%20Om%20FO/Hefter%20og%20publikasjoner/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument_2015.pdf (24.04.17)
- Foucault Michel. 1977. *Overvåking og straff*. Oversatt av Dag Østerberg. Oslo: Gyldendal norsk forlag. Opprinnelig publisert som *Surveiller et punir* (Éditions Gallimard, 1975).
- Gladstone m.fl. 2014. «Understanding worker–parent engagement in child protection casework». *Children and youth service review*. Volume 44. Doi: S0190740914002126
- Jareg, Kirsti og Pettersen, Zarin. 2006. *Tolk og tolkebruker – to sider av samme sak*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Juritzen, Truls I. og Heggen, Kristin. 2009. *Produktive maktaspekter i sykehjem*. Tidsskrift for velferdsforskning, 12. Sitert i Askheim, Ole Petter. 2012. *Empowerment i helse- og sosialfaglig arbeid: Floskel, styringsverktøy eller frigjøringsstrategi?* Oslo: Gyldendal.
- Kvello, Øyvind. 2015. *Barn i risiko skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Levin, Irene. 2004. *Hva er sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lov av 17. juli 1992 nr. 100 *Lov om barneverntjenester (barnevernloven)*.
- Nordstoga, Sigrid. 2011. «Å definere problemet sammen». I *Å bli undersøkt – norske og*

- danske foreldres erfaringer med barnevernsundersøkelsen*, red Kildedal, Kari m.fl. Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 2000:12 *Barnevernet i Norge— Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- Nygaard, Unni. 2008. *Den profesjonelle Janus ansikt – en fenomenologisk/hermeneutisk undersøkelse av maktaspektet i relasjonen mellom barnevernsarbeider og klient*. Masteroppgave i familierapi og systemisk praksis ved Diakonhjemmets høyskole. <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/98164/MASTER%20OPPGAV E%202008%20Nygaard.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (04.05.17)
- Qureshi, Naushad Ali. 2002. *Ord for anerkjennelse eller krenkelser?* Tidsskrift for Migrasjonsforskning. Sitert i Skau, Greta Marie. 2003. *Mellom makt og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Qureshi, Naushad Ali. 1997. *Antirasistisk perspektiv på sosialt arbeid* i Embla nr. 2.
- Rappana Olsen, Benedicte C. 2009. «Om å vite best – sammen. Brukermedvirkning i helse- og sosialsektoren». I *Velferdsstaten i endring. Norsk sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*, red. Mary Ann Stamsø. Gyldendal Akademisk.
- Repstad, Pål. 2004. *Sosiologiske perspektiver for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rugkåsa, Marianne. 2014. «Ubehaget i det godes tjeneste». I *ubehaget i sosialt arbeid*, red. Sgine Ylvisaker. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Røkenes, Odd Harald og Hanssen, Per-Halvard. 2006. *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Skau, Greta M. 2005. *Gode fagfolk vokser: personlig kompetanse i arbeid med mennesker*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Skau, Greta M. 2003. *Mellom makt og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Statistisk sentralbyrå. 2016. *Barnevern, 2015*. <https://www.ssb.no/barnevern/> (04.04.17)
- Uggerhøj, Lars. 2011. «Familiens involvering og deltakelse i undersøgelingsprosessen». I *Å bli undersøkt – norske og danske foreldres erfaringer med barnevernsundersøkelsen*, red. Kildedal, Kari m.fl. Oslo: Universitetsforlaget.
- Uggerhøj, Lars. 1996. «Professionelle personligheder». I *Sammen med familien: Arbeid i partnerskap med barn og familier*, red Mona Sandbæk og Gunnar Tveiten. Oslo: Kommuneforlaget.
- Uggerhøj, Lars. 1995. *Hjælp eller afhængighed*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Weber, Max. 1960. *Soziologische Grundbegriffe*. Tuebingen. Sitert i Skau, Greta Marie. 2003. *Mellom makt og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bildet på forsiden er hentet fra: <https://www.document.no/2016/03/01/barnevernet-et-bidrag-til-en-pakrevd-diskusjon/> (30.03.17) (ukjent fotograf).

